

Bir Planlama Altlığı Olarak; Roma Dönemi Tarsus Kenti Mekansal Yapısına İlişkin Değerlendirme

Evaluating Tarsus's Spatial Structure in Roman Times as a Planning Basemap

Burak BELGE,¹ Ümit AYDINOĞLU²

ÖZ

Türkiye'deki birçok tarihi kent, sürekli yerleşim görmeleri nedeniyle çok katmanlı kent niteliğindedir. Buna karşın, kentlerin sahip oldukları kentsel arkeolojik değerler mekansal olarak değerlendirilememekte ve planlama süreçlerine dahil edilememektedir. Bu yazıda, kentsel arkeolojik değerlerin mekansallaştırılarak planlama sürecine girdi sağlayabilmesine yönelik yöntem geliştirilmesi amacıyla Tarsus tarihi kent merkezinde tamamlanan bir araştırma projesi esas alınarak, planlama sürecinde dönemsel katman haritalarının hazırlanmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle kentsel arkeoloji kavramı ve Türkiye'de kentsel arkeoloji üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır. Daha sonrasında ise, dönemsel katman haritalarının hazırlanmasına ilişkin veri toplama, derleme ve değerlendirme sürecine ilişkin yöntem sunulmaktadır. Yazının temel odağını ise, Tarsus kentinin tarihsel coğrafyası incelendiğinde ve tüm arkeolojik veriler değerlendirildiğinde, kentin tarihsel gelişimi sırasında en geniş yayılım alanlarına ulaştığı Roma Dönemindeki mekansal şeması üzerine bir değerlendirme oluşturmaktadır. Temel olarak, Tarsus gibi çok katmanlı kent yapısı bilinen yerlerin planlanması için dönemsel katman haritalarının hazırlanmasının sağlayabileceği olanaklar üzerinde durulmaktadır. Roma Dönemindeki Tarsus kentinin yayılımı ve plan şeması hakkında mekansal bir değerlendirme yapılabilmesi, günlük yaşamın devam ettiği kentsel alanların planlanmasında arkeolojik katmanların önemli bir girdi oluşturabilmesine olanak sağlayacaktır. Dönemsel katman haritaları üzerinden yapılacak değerlendirmeler kentsel arkeolojik potansiyelin mekansal olarak değerlendirilebilmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, Tarsus tarihi kent merkezi özelinde yürütülen çalışma, benzer nitelikteki diğer kentler içinde bir tartışma alanı yaratacaktır.

Anahtar sözcükler: Dönemsel katman haritası; kentsel arkeoloji, Tarsus, QuantumGIS (QGIS)

ABSTRACT

In Turkey, most of the historic cities are multilayered due to continuous settlements. In any case, urban archaeological potentials of cities could not be spatially evaluated and handle-handled into planning processes. Therefore, the present paper focuses on the critical role of diachronic maps in planning process by referring a completed research project in Tarsus historic city center, which aims to develop a method to handle-handled urban archaeological resources into the planning process. In this defined context, the concept of urban archaeology and urban archaeology in Turkey has been only briefly evaluated. Then, the methods of collecting, analyzing, and evaluating archaeological and historical data for preparing diachronic maps are presented. The main focus of the paper is the evaluation of Tarsus's spatial structure in the Roman Period, when the city reached its largest settlement area, according to historical geography and archaeological findings. Mainly, the paper expresses possibilities presented through diachronic documents to plan multilayered cities similar to Tarsus. Spatial evaluation of Tarsus's boundaries and main activities in Roman Period entails planning of contemporary Tarsus historic city center with respect to archaeological layers. In fact, diachronic maps evaluate urban archaeological potential within the spatial context of planning. Consequently, completed studies in Tarsus's historic city center have the potential to influence a discussion on similar multilayered cities.

Keywords: Diachronic map; urban archaeology; Tarsus; QuantumGIS (QGIS).

¹Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin

²Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mersin

Başvuru tarihi: 22 Temmuz 2016 - Kabul tarihi: 07 Haziran 2017

İletişim: Burak BELGE, e-posta: burak.belge@gmail.com

Giriş

Türkiye’de, sürekli yerleşim görmeleri nedeniyle çok katmanlı bir yapıya sahip birçok tarihi kent bulunmasına karşın, bu kentlerin sahip oldukları arkeolojik değerlerin mekansal olarak değerlendirilmesinde ve planlama süreçlerine dahil edilmesinde temel sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların ortaya çıkmasında, disiplinler-üstü bir çalışma alanı olan kentsel arkeoloji alanında birlikte çalışması gereken şehir planlama ve arkeoloji meslek alanları arasındaki bilgi, dolayısıyla iletişim eksikliğinin olması önemli bir role sahiptir. Tuna¹ Türkiye planlama deneyim içerisinde kentsel arkeolojik bulguların genellikle bir sorun alanı olarak görüldüğü ve planlama çalışmalarında göz ardı edildiğini vurgulamaktadır. Kentsel alanlardaki arkeolojik değerlerin korunmasında planlamanın rolü ise genel bir kabul ile koruma-gelişme dengesinin belirlenmesi olarak ortaya koyulmaktadır. Ancak, koruma-gelişme dengesi olarak tanımlanan ikilem aslında arkeolojik verileri bir değer olarak görmeyen ve korumayı gelişme önünde engel olarak değerlendiren bir bakış açısına sahiptir.² Bu durumda, planlama sürecine girdi oluşturamayan kentsel arkeolojik değerler korunamamakta, kentsel yaşama katılamamakta ve kentli, üzerinde yaşadığı arkeolojik değerlerden bihaber kalmaktadır.

Bu çalışmada, çok katmanlı tarihi kent merkezlerindeki kentsel arkeolojik değerlerin, özellikle toprak altı arkeolojik katmanların planlama sürecine girdi sağlayabilmesine ve kent yaşamına dahil edilmesine yönelik yöntem geliştirilmesi amacıyla Tarsus tarihi kent merkezinde tamamlanan bir araştırma projesi³ esas alınarak, planlama sürecinde dönemsel katman haritalarının⁴ hazırlanmasının önemi üzerinde durulacaktır. Kentin farklı dönemlerdeki yayılım alanlarının yanı sıra, genel arazi kullanım şemasının, yoğunlukların ve açıklıkların belirlenebilmesi, doğrudan planlama kararlarını yönlendirebilecek mekansal veri oluşturulması anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda, öncelikle kentsel arkeoloji kavramı ve Türkiye’de kentsel arkeoloji üzerine bir değerlendirme yapılarak temel problem alanı ortaya koyulacaktır. Daha sonrasında ise, dönemsel katman haritalarının hazırlanabilmesi için gerekli veri setleri ve sürece ilişkin bir yöntem tanımı yapılacaktır. Bu çerçevede, Tarsus kentinin tarihsel coğrafyası irdelendikten sonra kentin tarihsel gelişimi sırasında en geniş yayılım alanlarına ulaştığı Roma Dönemindeki⁵ mekansal şeması üzerinden bir değerlendirme sunulacaktır. Kentin Roma Dönemindeki öneminin gerek antik yazarlar tarafından vurgulanması gerekse de kentte bulunan arkeolojik bulgularla desteklenmesi dikkate alındığında, en fazla verinin bulunduğu tarihsel dönem üzerinden yapılacak bir değerlendirme, yöntemsel olarak daha fazla ipucu içermesi nedeniyle başka örnekler içinde yol gösterici olacaktır. Aslında, dönemsel ve coğrafi olarak Tarsus ile benzer nitelikler taşıyan Antakya kentinin çok iyi bilinen ızgara plan şemalarının⁶ bulunmasına rağmen, Tarsus antik kentinin güncel veriler ile oluşturulmuş bir plan şeması bulunmaması⁷ önemli bir eksikliktir.

Yazıda, herhangi bir yeni arkeolojik araştırmaya gerek olmadan, mevcut verilerin mekansallaştırılarak değerlendirilmesi sayesinde kentin Roma Dönemindeki genel yerleşim şeması ve olası sokak dokusu, yakın çevresindeki kırsal etkileşim sahası, nekropol alanları, yapılı çevresi ve temel arazi kullanımlarına ilişkin bilgi elde etmenin mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Böylece, Roma Dönemindeki Tarsus kentinin yayılımı ve plan şeması hakkında mekansal bir değerlendirme yapılabilmektedir. Sonuç olarak, mekansal olarak yapılacak bu değerlendirmenin, üzerinde günlük yaşamın devam ettiği ve yakın zamanda 3. derece arkeolojik sit alanı ilan edilen⁸ Tarsus tarihi kent merkezinin planlanmasında önemli bir girdi oluşturacağı düşünülmektedir. Türkiye’de tipik bir çok katmanlı kentin planlanması problemi taşıyan Tarsus tarihi kent merkezi özelinde yürütülen çalışma, benzer nitelikteki diğer kentler içinde bir tartışma alanı yaratacaktır.

¹ Tuna, 1999, 222. ² Williams, 2015, 21.

³ Makale, TÜBİTAK-1001 (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı) kapsamında desteklenen “Türkiye’de Şehir Planlama Sürecine Kentsel Arkeolojik Değerlerin Dahil Edilmesine Yönelik Yöntem Geliştirme Projesi. Örnek Çalışma Alanı; Tarsus Tarihi Kent Merkezi (113K132)” başlıklı proje kapsamında elde edilen sonuçlar esas alınarak hazırlanmıştır. Araştırma projesi Eylül 2013-Mart 2016 tarihleri arasında 30 ay içerisinde tamamlanmıştır. Proje ekibinde Yrd. Doç. Dr. Burak BELGE (Yürütücü), Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU (Araştırmacı), Prof. Dr. Numan TUNA (Danışman) ve Bursiyerler Züleyha Sara BELGE (Şehir Plancısı), Dr. Cem GÜLLÜOĞLU (CBS Uzmanı), Dr. Ahmet MÖREL (Arkeolog), İlkay GÖÇMEN (Arkeolog) ve İlksen URGANCI GÜLLÜOĞLU (CBS Uzmanı) yer almıştır. Proje ile ilgili güncel bilgilere <http://urbanarchaeo.mersin.edu.tr> sayfasından ulaşılabilmektedir.

⁴ Dönemsel katman haritaları, teorik olarak kentin tarihsel gelişimi sırasındaki yerleşim alanı ve kentsel etkisi ile şekillendirdiği yayılım alanı olarak tanımlanabilir. Dönemsel katman haritaları sadece stratigrafi bilgisi veren arkeolojik katmanlaşma çalışması olarak değerlendirmem gerekir. Bu çalışmalar, belirli bir dönemde kentte yapılaşmış ve açık alanları, kent merkezi, anıtsal ve/veya kamusal yapı kümeleri, konut alanları gibi temel arazi kullanımları ile birlikte kentsel etki alanını ve şemasını gösteren mekansal çalışmalardır (Bilgin, 2002, 34-40, Cohen, 2001, 36-7, Belge, 2012, 335).

⁵ Tarsus M.Ö.66 yılında Roma İmparatorluğu’nun Kilikya Eyaleti başkenti olmuş ve önemini M.S. 6. Yüzyılda Arap Akınları ile tahrip olana kadar korumuştur. Bu dönemde Cicero bir dönem (M.Ö.51-50) kentin yöneticiliğini yapmıştır. Kenti Julius Caesar, Antonius ve Kleopatra gibi tarihi karakterlerin ziyaret ettiği bilinir. Hz. İsa’nın havarilerinden bir tanesi olan St.Paul’ünde Tarsus’lu olduğu bilinmektedir. M.S.395 yılında ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu’nun doğusunda, Doğu Roma - Bizans İmparatorluğu’nda kalan kent yapılan sur duvarı, anıtsal yapı ve alt yapılar ile önemini korumuş ve görkemli bir kent niteliği kazanmıştır (Uçar, 2007, 227-8).

⁶ Morey, 1936 - Uggeri, 1998.

⁷ Aykaç (2008) Tarsus kentinin Helenistik, Roma, Ortaçağ, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerine ilişkin plan şemaları hazırlanmıştır. Ancak, özellikle bu yazının konusu olan Roma Dönemi plan şeması üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, yol sistemine ilişkin arkeolojik bulgulara dayanmayan kabuller yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, kentte Aykaç’ın çalışmasının tamamlanmasından sonra ortaya çıkan arkeolojik bulgular bulunmamaktadır. Bu nedenle, plan şemasının yeni arkeolojik verilere göre düzenlenmesi önem arz etmektedir.

⁸ Tarsus Tarihi Kent Merkezi ve yakın çevresini kapsayan 3.Derece Arkeolojik Sit Alanı Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 28.11.2013 tarih ve 3004 sayılı kararı ile tescil edilmiş ve 12.01.2014 tarih ve 28880 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kentsel Arkeoloji Kavramı ve Türkiye’de Kentsel Arkeoloji

19.Yüzyılın ikinci yarısında endüstrileşme süreci ile birlikte yaşanan hızlı kentleşme süreçlerine paralel bir şekilde yürütülen arkeolojik araştırmalar, yetersiz belgeleme yöntemlerine rağmen Avrupa’da kentsel arkeoloji çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilir.⁹ Ancak özellikle, II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan kentlerin yeniden inşası sürecinde arkeolojik araştırma ve belgeleme yöntemlerine daha fazla ihtiyaç duyulmuş ve kurtarma arkeolojisi (salvage archaeology) niteliğinde kentsel arkeoloji gelişmeye başlamıştır.¹⁰ Özel bir çalışma alanı olarak kentsel arkeoloji ancak 1960 yılı sonrasında Avrupa kentlerindeki yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkmıştır.¹¹ 1960 sonrasında kent merkezlerindeki arkeolojik değerler üzerindeki tahribat gelişen inşaat teknikleri ile II. Dünya Savaşı’ndan daha güçlü olmuştur. Bu nedenle kentsel arkeolojinin gelişme baskıları ve inşaat tekniklerine karşı stratejiler geliştirmek zorunda kalmaktadır.¹² Sonuç olarak, günümüzde, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi’nde¹³ de belirtildiği üzere arkeolojik mirasın korunması kentsel ve bölgesel planlama politikalarının önemli bir parçası olmuştur.

Türkiye’de “kentsel arkeoloji” kavramı 1993 yılında 338 sayılı ilke kararı ile bir tanım kazanmıştır. Arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanları olarak tanımlanmıştır.¹⁴ 1999 ve 2005 yıllarında güncellenen sırasıyla 658 ve 702 sayılı ilke kararlarında söz konusu tanım korunmuştur. İlke kararlarında arkeolojik değerlerin bilimsel yöntemler ile açığa çıkarılması, onarılması ve sergilenmesi, sağlıklı ve kapsamlı arkeolojik envanter temeline dayalı planlama çalışmaları ve günümüz koşullarının gerektirdiği kamusal hizmetlerin sağlanması sürecinde kültür katmanlarına zarar verilmeyecek şekilde projelendirme hususları üzerinde özellikle durulmaktadır. Fakat, Türkiye’de coğrafi bilgi sistemleri ile ilişkili kentsel arkeolojik envanter çalışmalarının yetersiz olması, kurumlar arası bilgi alışverişinin yetersizliği ve plancılar ile arkeologlar arasında mesleki ilişkilerin zayıf olması, çok katmanlı kentlerde kentsel arkeolojik değerlerin korunamaması anlamına gelmektedir. Özellikle kentsel yapılaşmanın yoğun baskısı altında bulunan çok katmanlı tarihi kent merkezlerinin sit bütünlüğü bozulduğu düşünülerek, kentsel arkeolojik sit alanı yerine, 3. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmesi başka bir problem alanı ortaya çıkarmaktadır. İlgili mevzuat gereğince, 3.derece arkeolojik sit alanlarında

müze uzmanlarınca yapılan sondaj çalışmaları sonrasında arkeolojik bulgulara ulaşılması durumunda söz konusu taşınmazlar genellikle Koruma Bölge Kurullarınca parsel bazında 1.derece arkeolojik sit alanı ilan edilmektedir. Bu durumda, mülk sahipleri yapılaşmanın kısıtlanması nedeniyle alandan umudunu kesmekte, yerel otorite ve müzeler ise teknik ve finansal kısıtlılıklar sebebiyle yerinde yeterli koruma önlemlerini alamamakta, belgeleyememekte ve kentliye sunamamaktadır. Kentsel ölçekte arkeolojik verilerin mekansallaştırılmasına yönelik çalışmalar açısından bir değerlendirme yaptığımızda ise Türkiye’de işlevsel olarak hazırlanmış, planlama ve arkeoloji meslek alanlarına hizmet sunabilen CBS destekli envanter çalışması bulunmamaktadır. Türkiye’de kentsel arkeoloji çalışma alanı ile ilgili olarak gündemde yer alan önemli yatırımlar arasında ise İstanbul Tarihi Yarımada-Marmaray projesi kapsamında yürütülen arkeolojik çalışmalar ve Antakya’da inşası devam etmekte olan Hilton Otel - Müze Otel projeleri sayılabilir. Fakat özel projelendirmeler ile arkeolojik değerlerin sergilenmesine olanak sağlayacak şekilde kurgulanan yatırım süreçleri gündeme daha çok projelerin tamamlanmasındaki gecikmeler ile gelebilmekte ve arkeolojik bulgular problem alanı olarak sunulmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye’de öngörülen kentsel gelişme ve/veya kamu yatırımının büyüklüğü ile ilişkili olarak inşaat sırasında kentsel arkeolojik değerler ön plana çıkabilmekte, olumlu veya olumsuz bir şekilde gündemde kalabilmektedir. Daha küçük ölçekli arkeolojik buluntuların gündeme gelebilmesi ve/veya kent yaşamına katılabilmesi ise daha geniş çerçeveli bir sorun alanıdır. Bu bağlamda, uluslararası dokümanlarda da vurgulandığı üzere arkeolojik değerlerin mümkün olan en erken aşama da farklı ölçeklerdeki plan süreçlerine dahil edilmesi önem arz etmektedir. Bilinen ve görünen önemli arkeolojik bulgular, anıtsal eserler veya kazı alanlarının kent yaşamına dahil edilmesi aslında bir çevre düzenleme tartışması ile kısıtlı kalmaktadır. Ancak, özellikle toprak altı arkeolojik katmanların planlama sürecine girdi sağlayabilecek şekilde mekansallaştırılması ve korunmuş gerçek arkeolojik potansiyele göre kentsel arkeolojik koruma ve planlama ilkelerinin belirlenmesi konusunda temel bir eksiklik bulunmaktadır. Yazının dayanağını oluşturan araştırma projesi temel olarak tüm bu sürece yönelik çözüm önerileri sunmaktadır. Ancak, bu yazının temel amacı, araştırma projesinin bir özetini sunmak değildir. Yazı kapsamında, çok katmanlı kentlerdeki arkeolojik potansiyelin ideal olarak tahmin edilebilmesine olanak sağlayan dönemsel katman haritalarının hazırlanmasının önemi üzerinde durulacaktır. Bu nedenle, yöntem bölümünde sadece dönemsel katman haritalarının oluşturulmasına dair bir süreç tariflenmektedir.

Araştırma Yöntemi

Teorik olarak, çok katmanlı kentin yapısını anlayabilmek

⁹ Sartafij ve Melli, 1999, 21.

¹⁰ Belge, 2004, 48.

¹¹ Bilgin, 1996, 11.

¹² Sartafij ve Melli, 1999, 25.

¹³ 16 Ocak 1992 tarihinde Valetta’da (Malta) imzalanan “Arkeolojik Mi-

rasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Gözden Geçirilmiş)” 05.08.1999 tarih ve 4434 sayılı Kanun ile onaylanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı mevzuatında Kanun niteliği kazanmıştır.

¹⁴ Belge, 2004, 48.

için kentin tarihsel gelişimi sırasındaki yerleşim alanı ve kentsel etkisi ile şekillendirdiği yayılım alanı ideal kentsel arkeolojik potansiyel olarak ele alınmaktadır. Tarihsel dönemlere ilişkin hazırlanan dönemsel katman haritalarının üst üste çakıştırılması ile ideal kentsel arkeolojik potansiyele ilişkin değerlendirme yapılabilmektedir.¹⁵

Aslında, kentlerin farklı dönemlerdeki plan şemalarının sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi için kapsamlı arkeoloji araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, plancının her kent özelinde arkeolojik araştırmaların sonuçlanmasını beklemesi ve yeni araştırmalar yapılmasını sağlaması olası değildir. Bu nedenle, araştırma yöntemi, farklı kurum ve kuruluşlarda yer alan arşivlere ek olarak kapsamlı yazın taramasının sistematik bir şekilde yapılmasıdır. Yeni arkeolojik verilerin ortaya çıkması durumunda ise, plan kararlarının esnek bir yapıya sahip olması gerektiği unutulmamalıdır.

Dönemsel katman haritalarının oluşturulması için gerekli olan veriler doğrudan bilgi ve belgelemeye dayanan birincil kaynaklar ile antik yazar veya gezginlerin aktardıkları gibi yorumlanmış ikincil kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁶ Ayrıca, yerelde uzun süredir görev yapan uzmanlar ve yerel ilgililerin, örneğin Müze uzmanlarının deneyimleri veya doğrudan mekansal bilgi içermeyen yerel meraklıların aktardıkları da ikincil bir veri seti olarak değerlendirilebilir. Her halükarda, Türkiye’de çok katmanlı bir kent merkezinde yürütülecek planlama sürecinde kullanılacak arkeolojik veriler çok farklı dijital ve/veya geleneksel arşiv sistemleri ile farklı kurum ve kuruluşlarda saklanmaktadır.

Bu durumda, tüm kurum kuruluşlardan gelecek farklı nitelikteki verilerin planlamaya girdi sağlayacak şekilde mekansallaştırmasına olanak veren Coğrafi Bilgi Sistemlerine dayanan kentsel arkeolojik veritabanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kazı sonuçları, yüzey araştırmaları, parsel bazında yapılan sondajlar, şans eseri bulgular veya arkeo-jeofizik yöntemler ile elde edilen arkeolojik verilerin yanı sıra, eski harita ve planlar, hava fotoğrafları, gravürler veya fotoğraflar gibi tarihsel bilgilerde birincil veri seti olarak kentsel arkeolojik veritabanlarına aktarılabilir. Diğer yandan, mekansal ve güvenilir kesin bilgi içermeyen ikincil veriler ise bu tip veritabanlarında destekleyici rol oynayacaktır. Bu bağlamda, hem veri kaynaklarının hem de verilerin çeşitliliği dikkate alındığında dinamik ve esnek bir veritabanı sistemi oluşturulmalıdır.

Kentsel arkeolojik veritabanlarının hazırlanmasından sonra kentsel arkeolojik potansiyelini belirlenebilmesi için yapılması gereken en temel çalışma, dönemsel katman haritalarının hazırlanmasıdır. Dönemsel katman haritaları, belirli bir dönemde kentte yapılaşmış ve açık alanları, kent merkezi, anıtsal ve/veya kamusal yapı kümeleri, konut alanları gibi temel arazi kullanımları ile birlikte kentsel etki

alanını ve şemasını gösteren çalışmalardır. Daha sonrasında ise, dönemsel katman haritalarının CBS desteği ile üst-üste çakıştırılarak (overlay analizi) ayrılaşan ve farklılaşan alt bölgelerin tanımlanması önem arz etmektedir.¹⁷ Sonuç olarak, herhangi bir şekilde tahrip edilmemiş tüm arkeolojik verilerin üst-üste çakıştığı ve potansiyelin idealize edildiği bir alt bölgeleme oluşturulmuş olacaktır. Bu bölgelerin kendi içerisinde gruplanması ile, yerleşimin kurulduğu günden itibaren sürekli yerleşilmiş veya belirli dönemlerde yoğun olarak yerleşilmesine rağmen günümüze kadar açık alan olarak korunmuş bölgelerin tespiti mümkün olabilecektir.

Araştırma projesi kapsamında, yerel kurumlar olarak Tarsus Belediyesi, Tarsus Müzesi, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve ilgili Üniversite Araştırma Merkezleri’nin arşivlerine ek olarak Osmanlı ve Cumhuriyet Başbakanlık Arşivleri ile Milli Kütüphane’de farklı nitelikteki veri setleri incelenmiş, kentsel arkeolojik veritabanına aktarılmış ve güncel halihazır harita ve uydu görüntüsü üzerine CBS ortamında işlenerek mekansallaştırılmıştır. Ayrıca, Harita Genel Komutanlığı arşivinden temin edilen 1948, 1955, 1973 ve 1993 tarihli hava fotoğrafları da güncel halihazır harita ile çakıştırılarak kenttin Erken Cumhuriyet döneminde korunmuş sınırları ve 1970 sonrasındaki hızlı gelişimi takip edilebilmiştir. Son olarak, 1935 yılında Hermann Jansen ve ekibi tarafından Tarsus kenti için hazırlanan plan ve ekleri sayısal ortamda Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi arşivinden yüksek çözünürlüklü olarak temin edilmiştir. Bu sayede, özellikle plan altlıklarında görülen mevcut dokuya dair izler kenttin çok katmanlı yapısının bir parçası olarak korunmuş önemli eksenlerin okunmasına olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak, arşiv araştırmalarına dayanan kentsel arkeolojik veritabanı esas alınarak, alanda yeni bir arkeolojik araştırma yapılmadan Tarsus’un Roma Dönemi kent formuna ilişkin fikir sağlayabilecek dönemsel katman haritasının hazırlanması mümkün olmuştur. Bu bağlamda, Tarsus’un tarihsel coğrafyasına ilişkin değerlendirmeden sonra, hazırlanan dönemsel katman haritası esas alınarak Roma Dönemi kentnin şemasına ilişkin mekansal bir değerlendirme sunulacaktır. Sonuç bölümünde ise sadece Roma Dönemi verileri esas alındığında bile, ne tür plan kararlarının üretilebileceğine dair öneriler geliştirilecektir.

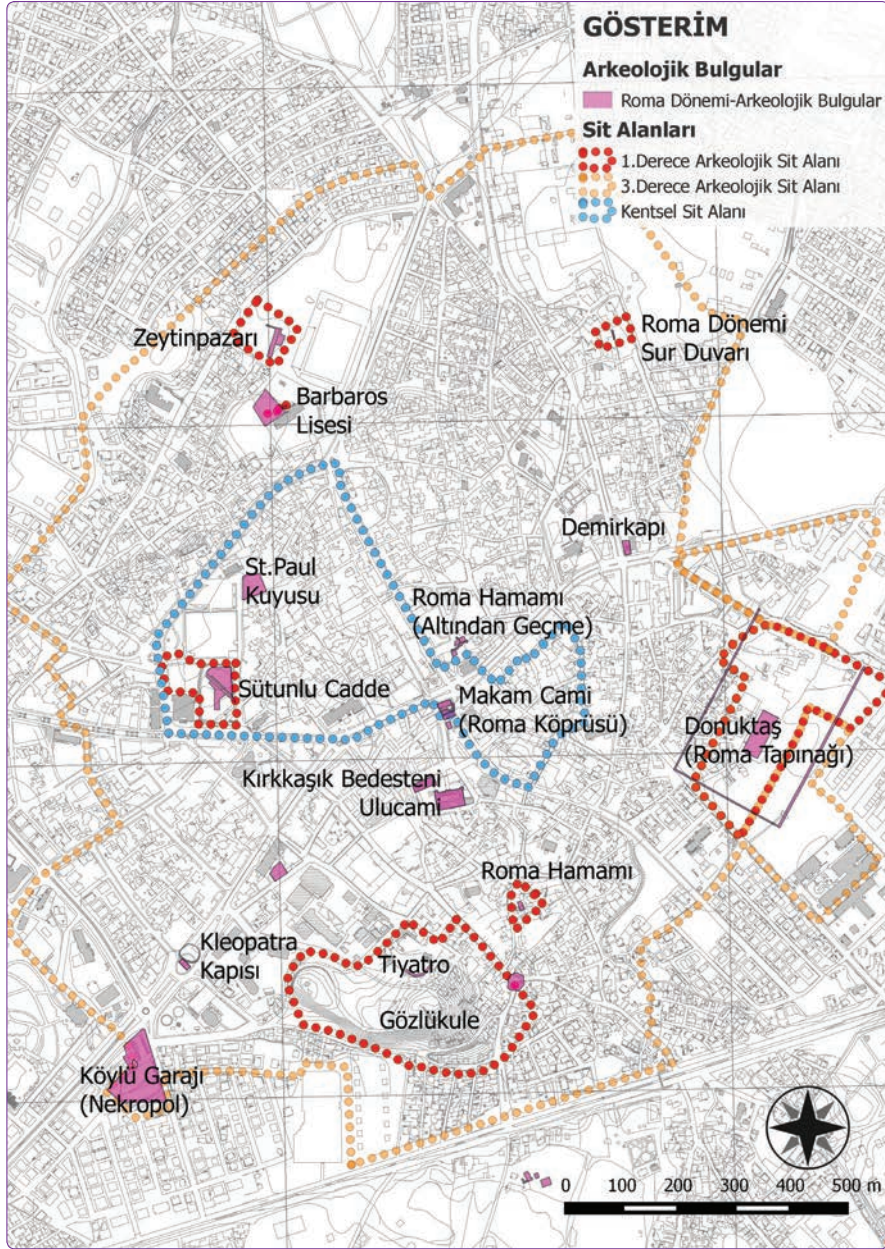
Tarsus Kenti’nin Tarihi Coğrafyası

Tarsus, binlerce yıl öncesine uzanan bir geçmişe sahiptir. Kent önemli ticaret yollarının kesiştiği bir yerde kurulmuş ve varlığını devam ettirmiştir. Anadolu’nun içinden güneye gidildiğinde, Akdeniz’e ulaşmak için Toros Dağları’nı aşmak gerekmektedir ve ovada karşılaşılan ilk büyük yerleşim Tarsus’tur. Ayrıca, kıyasına kurulduğu Berdan (Kydnos) neh-

¹⁵ Garmy, 1999, Belge, 2012.

¹⁶ Bilgin, 1996, 45.

¹⁷ Belge, 2012: 339.

Şekil 1. Tarsus tarihi kent merkezinde bilinen Roma Dönemi Kalıntıları.

ri sayesinde Akdeniz'e bağlantısı olan Tarsus hem Akdeniz ile Orta Anadolu arasında, hem de Çukurova ile Kuzey Suriye arasında işleyen insan ve mal trafiğinin kesiştiği bir kavşakta bulunmaktadır.¹⁸ Kentin kurulu olduğu alan aynı zamanda sahip olduğu geniş ovalarıyla tarımsal üretim için de önemli bir konumdur. Kentin en erken yerleşimi, Gözlükule Höyüğüdür (Şekil 1). Höyük Neolitik Çağdan itibaren günümüze kadar en az dokuz binyıldan beri aralıksız olarak iskan edilmiştir. Eskiden Tarsa diye adlandırılan ve MÖ 2. binyıl ve öncesine tarihlenen yerleşim katmanlarından oluşur ve modern Tarsus bu tepenin en alt tabakalarında bulunan binlerce yıllık bir yerleşimin devamıdır.¹⁹ Eski bir

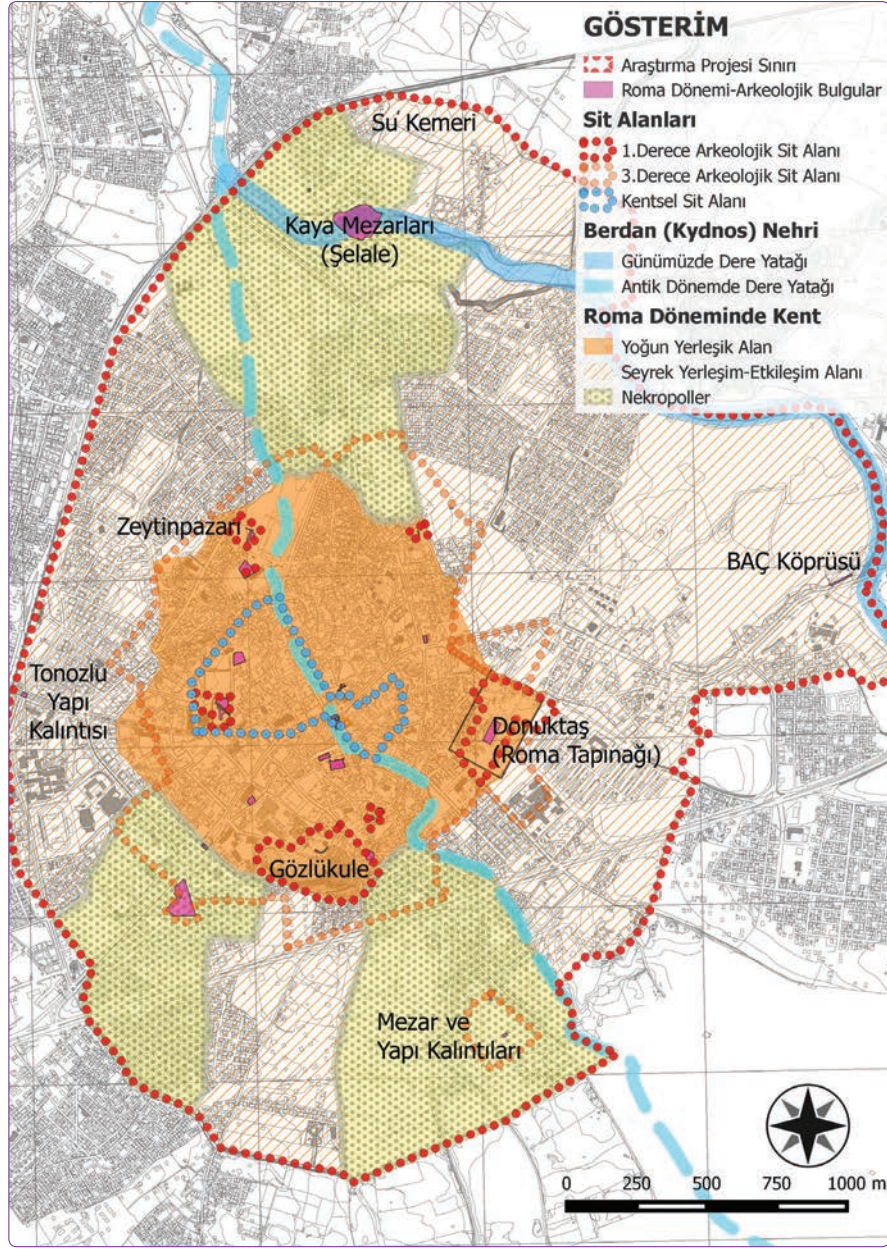
Pers satraplık ikametgahı olan Tarsos'un, MÖ 3. yüzyılda Kydnos nehri kenarındaki Anthiokheia olarak yeniden kurulduğu bilinmektedir ve I. Seleukos Nikator'un bölgede kurduğu kolonilerden biridir.²⁰

Tarsus kentinin Hellenistik Dönemde önemli bir odak olmaya başladığı bilinse de, kentteki arkeolojik araştırma ve bulgular, Hellenistik Dönem kentinin yayılım alanı ve kent içindeki odakların belirlenebilmesi için yetersiz kalmaktadır. Goldman tarafından yapılan Gözlükule kazılarında, yüzeyden 12 metre derinlikte Hellenistik Dönem katman-

²⁰ Antik yazarlardan Stephanos, kentin IV. Antiochos Epiphanes tarafından kurulmuş olduğunu söyler, Steph. Byz. Ethnika, "Tarsos" ve "Antiokeia 13". Kentin MÖ erken 3. yüzyılda bu ismi almasıyla ilgili olarak bkz. Jones, CERP, 199; Cohen 1995, 358.

¹⁸ Özyar ve Ünlü, 2015, 41.

¹⁹ Özyar ve Ünlü, 2015, s. 41.

Şekil 2. Roma Döneminde kentin yaklaşık yayılım alanı ve sınırları.

larının başladığı gözlemlenmiştir.²¹ Zoroğlu tarafından, Cumhuriyet Meydanı'nda yapılan kazılarda ele geçen Helenistik Dönem bulgularından bahsedilmektedir, ancak kazı çalışmaları Helenistik Dönemdeki yapılaşmayı açıklayacak şekilde genişletilmemiştir.²² Pers Satraplık Dönemine tarihlenen kent sikkeleri üzerinde çift sıra halinde mazgallı ve kuleli sur duvarlarının bulunması kentin bu dönemde sahip olduğu kent formuna kanıt olarak görülür.²³ Aykaç tarafından yapılan çalışmalarda Helenistik Dönemde diğer antik

kentlerde yaygın olarak görüldüğü üzere kentin etrafından bir sur duvarı olduğu ve kentin ızgara plan şemasına sahip olduğuna ilişkin kabullerde bulunulmuştur.²⁴ Ancak, bu kabulleri destekleyecek arkeolojik bulgu ve belge bulunmamaktadır.

Antik kentinkorunmuş kalıntıları çoğunlukla Roma Dönemine aittir. Bunlar arasında yer alan Sütunlu Cadde (Cumhuriyet Meydanı olarak bilinen alanda bulunan cadde izi) (Şekil 1), 1993 yılında bir temel kazısıyla açığa çıkmıştır. Bugün modern Tarsus'un tam ortasında kalan Cadde, poligonall tekniklerle yerleştirilen bazalt taşlarıyla 7 metre genişliğindedir ve günümüzde 65 metrelik kısmı ortaya çıka-

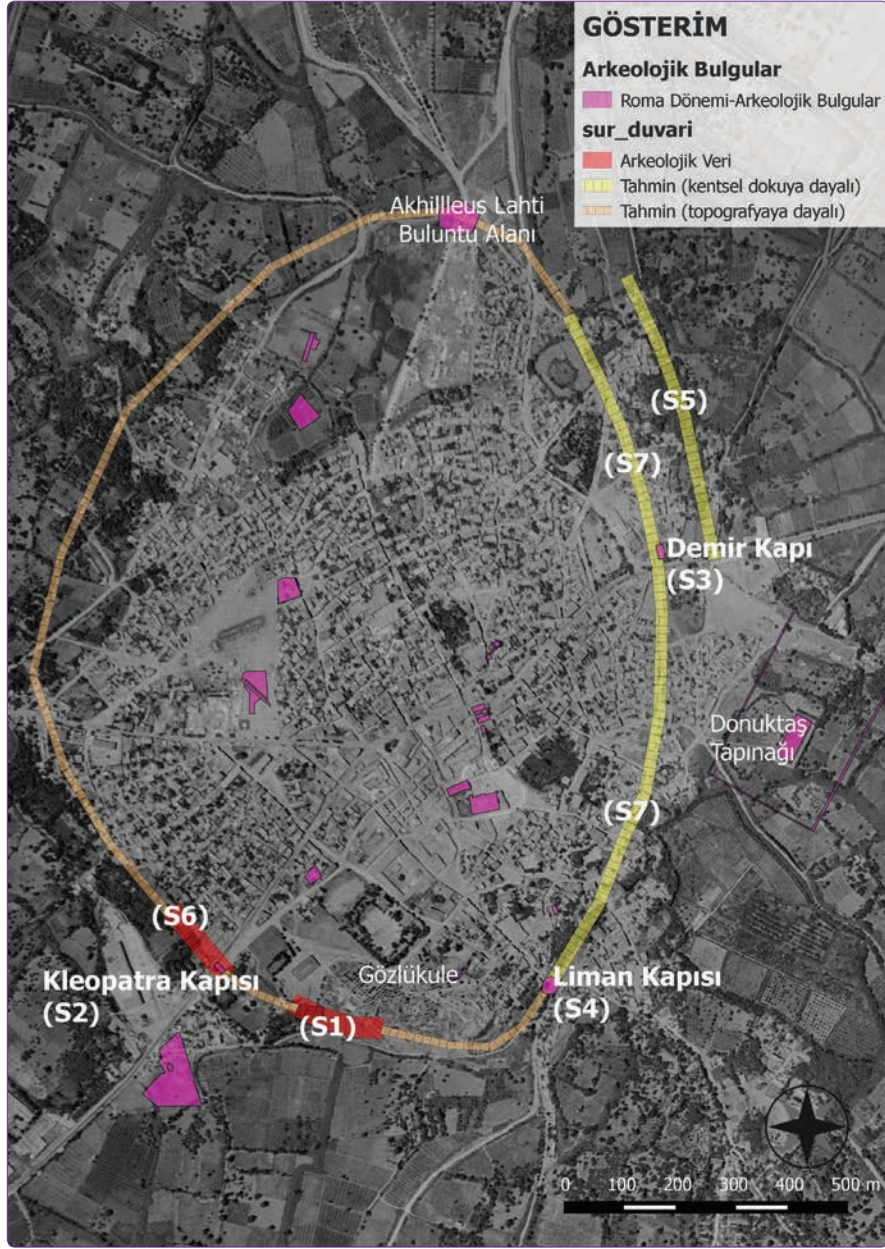
²¹ Goldman 1935, 542; Goldman 1936, 272.

²² Zoroğlu 1996.

²³ Mazaesus'a ait sikke üzerindeki iki sıralı mazgallı ve kuleli surların Tarsus'u sembolize ettiği düşünüldüğünün yanısıra Kili-

kia ve Suriye eyaletlerini de temsil edebileceği önerilir, bkz. Bing 1998, 68. Sikke için bkz. BMC Lycaonia, 170, no. 48, pl. 30,9.

²⁴ Aykaç 2008, 63.

Şekil 3. 1948 tarihli Hava Fotoğrafı üzerinde Roma Dönemi kent kapıları, Sur Duvarı kalıntıları ve olası sınırlar.

rılabilmiştir.²⁵ Tekke mahallesindeki Donuk Taş Tapınağı ise döneminin en büyük tapınaklarından biri olma özelliğine sahiptir (Şekil 1). Tapınakta, 1982–1992 yıllarında İstanbul Üniversitesi’nden Baydur başkanlığında sistemli bilimsel kazılar gerçekleştirilmiştir. Yapı 2012-2013 yıllarında W. Held başkanlığındaki bir ekip tarafından kapsamlı olarak incelenmiştir.²⁶ Son dönemlerde ise kentin içerisinde Tarsus Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarında da çok sayıda kalıntıya ulaşılmıştır. Zeytin Pazarı (Şekil 1) olarak bilinen alandaki hamam kompleksi, yakınındaki Barbaros Lisesi’nin bahçesindeki kalıntılar, Berdan

(Kydnos) nehrinin eski yatağı üzerinde ortaya çıkan Roma Köprüsü (Şekil 1), halk arasında “Altından Geçme” olarak bilinen Roma Hamamı kalıntıları (Şekil 1) ve sondaj kazıları ile tespit edilen arkeolojik buluntular (Şekil 1) Tarsus’un Roma Dönemi geçmişine işaret etmektedir.

Derlenen Veriler Işığında Tarsus’un Roma Dönemi Sınırları

Yöntem bölümünde de belirtildiği üzere, arşiv araştırmaları ve mekansallaştırılan verilerin yorumlanmasıyla Roma Dönemine ilişkin dönemsel katman haritası hazırlanmıştır. Elde edilen tüm veriler dikkate alındığında, kırsal nitelikteki bulgular göz ardı edilerek Berdan (Kydnos) nehrinin gün-

²⁵ Zoroğlu 1996.

²⁶ Held, vd., 1995, s. 149-165.

cel yatağının kuzeyinde yer alan su kemeri kalıntıları (Şekil 2) ve Şelale Bölgesi olarak bilinen alandaki Roma Dönemi kaya mezarları (Şekil 2) kentin kuzeydeki etkileşim sahası için sınır olarak belirlenmiştir. Kentin doğu sınırını ise, Berdan (Kydnos) nehrinin MS 527 yılında değiştirilen dere yatağı ve bu yeni aks üzerinde inşa edilen Baç Köprüsü (Şekil 2) oluşturmaktadır. Kentin batıdaki etkileşim sınırını ise Atatürk Bulvarı üzerinde 2002 yılında altyapı çalışmaları esnasında bulunan tonozlu yapı kalıntısı (Şekil 2) belirlemektedir. Kentin güney sınırlarını ise 2011 yılında yapılan müze sondaj kazıları esnasında rastlanılan mezar ve yapı kalıntıları tanımlamaktadır.²⁷ Tanımlanan bu alan Tarsus kentinin Roma Dönemindeki yerleşik alanı ve yakın çevresindeki etkileşim sahasını tanımlamaktadır. Bu nedenle, araştırma projesinin de sınırı olarak kabul edilmiştir.

Kentin ilk yerleşim yeri olan Gözlükule'de Goldman (1935-1936) tarafından yapılan kazılarda bu alanın Roma Döneminde de yerleşime açık olduğu anlaşılmaktadır. Goldman kazılarında B Açması olarak tanımlanan alanda yer alan Roma Dönemine ait duvar kalıntıları bir sur duvarına (Şekil 3'de S1) işaret etmektedir.²⁸ Kentte önemli bir sur duvarı kalıntısı olarak, daha geç dönemlere tarihlense de Cleopatra Kapısı (Şekil 3'de S2) olarak bilinen kent kapısı kentin yerleşik alanının batı sınırlarını göstermektedir. Kuzeyde Akhilleus Lahti buluntu alanı ve Tonozlu Mezar kalıntıları (Şekil 3) ise kentin kuzeydeki yerleşik alan sınırları işaret etmektedir. Kentin doğu sınırını ise Demir Kapı (Şekil 3'de S3) olarak bilinen ancak Erken Cumhuriyet Dönemi sonrasında yıkılan kapının yaklaşık konumu belirlemektedir. Kentin güney sınırlarını ise Gözlükule Höyüğü'nün doğusunda bir noktada olduğu tahmin edilen Liman Kapısı (Şekil 3'de S4) tanımlamaktadır. Kentin kapıları dışında, proje ekibinin yönlendirmesi ile müze uzmanlarınca 2013 yılı sonunda tarihi dokunun kuzeydoğusunda tespit edilen Geç Roma Dönemine tarihlenen sur duvarı kalıntısı (Şekil 3'de S5) önemli bir bulgudur. Ayrıca, 2015 yılı içerisinde Kleopatra Kapısı kuzeyinde tespit edilen kaçak kazı alanındaki duvar kalıntıları (Şekil 3'de S6) kentin yerleşik alanının çeperlerine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. 1948 tarihli Hava Fotoğrafı üzerinde izlenebilen ve günümüzde Türkistan ve Şht. Ayhan Bozpınar Caddelerinin ana eksenlerini oluşturan sınır (Şekil 3'de S7) kentin daha geç dönemlerdeki sur duvarı izlerini işaret etmektedir (Şekil 3). Bu bağlamda, kentsel dokuda yer alan korunmuş izlerle birlikte topografik izler birlikte değerlendirildiğinde kent çevresin-

deki olası sur duvarlarına dair bir eksen belirlemek mümkün olabilmıştır.

Temel Alan Kullanımına İlişkin Değerlendirme:

Tarsus kentinin Roma Dönemindeki genel etki alanının yanı sıra kent merkezi, anıtsal ve/veya kamusal yapı kümeleri, konut alanları gibi temel alan kullanımları ile birlikte genel yerleşim şemasını değerlendirebilmek de mümkün olmuştur. Bu kapsamda Gözlükule Höyüğü ve çevresinin dönemler boyunca kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Goldman tarafından hazırlanan haritalarda, höyüğün hemen kuzeyinde Roma Dönemine ait Tiyatro (Şekil 4) kalıntılarına işaret edilmektedir.²⁹ Gözlükule Höyüğü'nün kuzeyinde kalan Tarsus Amerikan Koleji'nin altında ise Roma Dönemi Hipodromu (Şekil 4) bulunduğu düşünülmektedir.³⁰ Gözlükule Höyüğü'nün doğusunda ise Roma Dönemi Hamam kalıntısı (Şekil 4'de Roma Hamamı-3) bulunmuş ve çevresinde 1.derece Arkeolojik Sit alanı ilan edilmiştir. Bu alanın kuzeyinde kalan Ulucami (Şekil 4) çevresinde yapılan sondaj çalışmalarında da çok sayıda anıtsal mimari parça bulunmuştur. Bu durumda, Berdan (Kydnos) nehrinin antik yatağı batısında, Gözlükule höyüğünün kuzeyinde, Cleopatra Kapısının doğusunda ve mevcut kent merkezinin güneyinde kalan alanın kentin içerisinde Roma Döneminde önemli kamusal yapıların bulunduğu bir alan olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4). Halk arasında "Altından Geçme" olarak bilinen Roma Hamamı kalıntıları (Şekil 4'de Roma Hamamı-1) çevresinin de kent merkezine yakınlığı dikkate alınarak önemli bir anıtsal-kamusal alan olduğu düşünülmüştür.

Benzer şekilde, Sütunlu Cadde (Şekil 4) ve çevresindeki stoa³¹ dizileri önemli bir kamusal kullanımı işaret etmektedir. 2012 yılında pazar yeri inşaatı sırasında bulunan sarnıç, mozaik taban ve su yapıları ile önemli bir Roma Hamamı kalıntısı olduğu düşünülen Zeytinpazarı (Şekil 4) ve güneyinde kalan Barbaros Hayrettin Paşa İlköğretim Okulu bahçesindeki tonozlu yapı dizisi kentin yerleşik alanının kuzeyinde de önemli bir kamusal alana işaret etmektedir. Bu alanda bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Marsyas Heykeli (Şekil 4) ve alanın topografik yapısı, bu alan için yapılan tahminleri güçlendirmektedir. Tarsus kenti içerisinde ayakta kalan önemli bir anıtsal - kamusal yapı kompleksi de, günümüzde küçük sanayi sitesi içerisinde kalan Donuktaş Tapınağı'dır (Şekil 4). Yaklaşık 100 X 43 metre boyutlarındaki Tapınak ile ilgili olarak W. Held tarafından yürütülen çalışmalarda,³² döneminin en büyük tapınaklarından bir tanesi olduğu düşünülen yapının çevresinde, jeofizik araştırmalarla da izlenebilen bir temenosduvarı sınırı (Şekil 4) belirlenmiştir. Bu alanın kamusal niteliği ile birlikte, kentin dışında önemli bir odak olması dikkate alınarak Temenos duvarlarının içi kutsal

²⁷ Roma Dönemi etkileşim sahası olarak tanımlanan bu alanın tamamında kentsel gelişme olduğu düşünülmemelidir. Ancak, bu alan içerisinde, özellikle ana yol bağlantıları üzerinde arkeolojik katmanların bulunması beklenmelidir. Ayrıca, kuzeyde Şelale Bölgesi'nde bulunan kaya mezarları ve lahitler, Cleopatra Kapısı batısında İsmet Paşa Bulvarı aksında yer alan ve Köylü Garajı olarak bilinen alanda yürütülen kurtarma kazılarında bulunan kaya mezarları ve D-400 karayolu güneyinde Yeşil Mahalle sınırları içerisinde yer alan bulgu alanları kentin olası nekropolis alanlarını da göstermektedir.

²⁸ Goldman, 1935, s. 528.

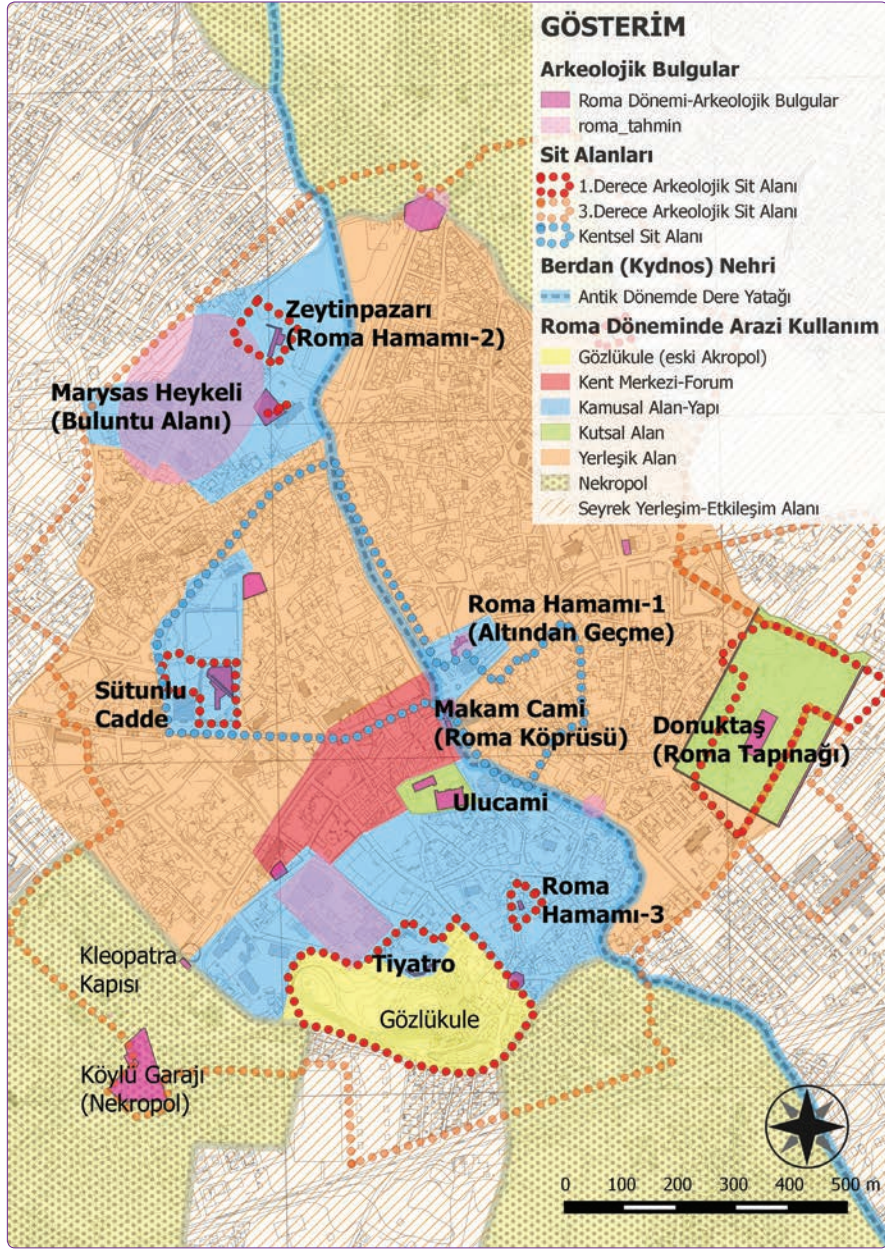
²⁹ Goldman 1935, s. 528.

³⁰ Aykaç, 2008, s. 69.

³¹ Dükkan dizileri.

³² Held, vd., 1995.

Şekil 4. Roma Döneminde temel arazi kullanımı.

alan olarak değerlendirilmelidir. Ulucami'nin kent içindeki odak konumu ve çevresinde yapılan sondaj çalışmalarında bulunan çok sayıda anıtsal mimari parça birlikte değerlendirildiğinde, Ulucami çevresinin de kutsal bir odak olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. Kamusal ve kutsal alanlar ile kent merkezi olarak belirlenen alanlar dışında kalan bölgeler ise yerleşim - konut alanları olarak değerlendirilmiştir.

Antik Dönem Kent Planına İlişkin Değerlendirme

Roma Dönemi kentleşmesi hakkında Vitruvius'un sağladığı bilgiler, kentlerdeki tapınaklar ve kutsal alanlar, forum, basilika, hazine binası, hapisane, curia, tiyatro, sütunlu cadde ve portikolar, hamamlar, palaestra, liman-

ların varlığını gösterir.³³ Apartmanlar (insulae), dükkanlar, tavernalar, her türlü pazarlar (macella, emporia) da kent yaşamı içinde bulunması gereken yapılardandır.³⁴ Bununla birlikte bu yapıların kent içinde dağılımları bir planlamayı gerektirmektedir. Romalılar'ın yeni kurduğu kentlerin planlanmasında kullandıkları yöntem ızgara-plan olmuştur ve kentin gelecekteki gelişmesini yönlendirmiştir. Fakat yine de, Tarsus gibi Helenistik Dönemde kurulmuş kentlerde, kentin gelişmesi yerel nüfusun kabul edebileceği bir oranda ve kaynakların izin verdiği ölçüde olmuştur.³⁵ Bu sistem ızgara-plan temelinde kent planlamasını ve cadde düzen-

³³ Vitruvius De Architectura, V.

³⁵ Owens, 2000, s. 135.

³⁴ Anderson, 1997, s. 184.

lemesini içerir.³⁶ Romalılar ızgara sistemini kendi ihtiyaçlarına göre uyarlamışlar ve bir düzenleme oluşturmuşlardır. Bu düzenlemede kare ya da dikdörtgen bloklardan oluşan yapı adalarıyla açık alanlar ve kamu binaları için yeterli alan oluşturulabilmekte (ticari, sivil ve dini alanlar), iskele ve limanlara, kapılara ve ana akslara, yerleşim alanlarına kolay erişim sağlanabilmektedir.³⁷

Tarsus'da yapılan kurtarma kazılarında, Roma kent planlamacılığın temel uygulamalarından olan sütunlu caddelere ait izler tespit edilmiştir. Sütunlu Caddeler'in ortaya çıkışı ve gelişmesi Roma kent kavramının oluşumunda önemli bir basamaktır. İmparatorluk bu tür gösterişli caddelerle büyüklüğünü ve gücünü vurgular. Bu yapı tipinin stoalardan etkilendiği ve Büyük İskender sonrasında caddelere stoaların eklenmesiyle anıtsallık kazandırıldığı önerisinin yanı sıra,³⁸ tören yollarından da etkilenmiş olabilecekleri önerilir.³⁹ Roma'nın doğu eyaletlerinde neredeyse her kentte Sütunlu Caddeler ile karşılaşılır. Özellikle Anadolu ve Suriye'deki örnekler dikkat çekicidir. Kuzey Afrika'da da az sayıda örnek bilinir. Avrupa'daki örnekleri sınırlıdır. Bununla birlikte batı örneklerinin de doğu geleneğinde yapıldıkları ve sütunlu caddelerin Roma değil bir doğu keşfi olduğunu öneren araştırmacılar da vardır.⁴⁰ Kent merkezindeki Cumhuriyet Alanı (Şekil 5'de 1) kazılarında 7 metre genişliğe sahip olan caddeye ait kalıntıların 65 metrelik bölümü ortaya çıkarılmıştır.⁴¹ Bu Sütunlu Cadde'nin balık sırtı şeklinde bazalt malzemeden bir döşemeye sahip olduğu, caddenin her iki kenarında konglomera⁴² olukların olduğu ve Cadde'nin altında bir kanalizasyon sisteminin varlığı tespit edilmiştir. Cadde'nin bir stylobata⁴³ sahip olması ve sütunlu revakların bulunması ise üst yapı hakkında bilgi sağlar. Cadde'nin Augustus Döneminde yapıldığı, Hadrianus Döneminde ise sütunlu revakların eklendiğini önerilmektedir.⁴⁴ Sütunlu Cadde'nin doğrultusunu günümüz kentsel dokusu üzerinde takip ettiğimizde, kuzeyde 3502. sokak ile başlayan aksın, Tarsus Amerikan Koleji (altında Hipodrom olduğu tahmin edilen, Şekil 5'de 2) doğusunda kalan Abdi İpekçi Caddesi doğrultusunda Gözlükule Höyüğü doğusuna kadar aynı eksende devam ettiği görülmektedir. Bu eksen Goldman tarafından işaret edilen Tiyatro'nun (Şekil 5'de 3) da doğusundan tağçemektedir. 1960'lı yıllarda açılan D-400 karayolu güneyinde de aynı eksen Yeşil Mahalle içerisinde 4201 Sokak doğrultusunda devam etmektedir ve bu yol aksının güneyde yer alan olası bir limana uzandığı düşünülebilir. Bu yol aksının özellikle Gözlükule Höyüğü doğusunda çatallandığı nokta, kentin Roma Dönemli sınırlarının tanım-

landığı bölümde de vurgulandığı üzere güneyde yer alacak bir Liman Kapısı (Şekil 5'de 4) için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Leblanc ve Poccardi tarafından Antakya kenti özelinde yapılan çalışmada vurgulandığı gibi, Roma Döneminde önemli kentlerin yol aksı izlerini kırsal doku (Şekil 5) içerisinde de izleyebilmek mümkün olmuştur.⁴⁵ Bu eksen Roma Dönemi kent planlama anlayışı içerisinde anıtsal kuzey-güney doğrultulu ana yol aksı olan "Cardo Maximus" olarak değerlendirilebilir.

Batıda, Kleopatra kapısının (Şekil 5'de 5) açıklığından başlayarak, Makam Cami kazılarında Berdan (Kydnos) nehrinin antik yatağı üzerinde tespit edilen antik köprü arasında "Cardo Maximus" olarak tahmin edilen eksene dik bir eksen çizildiğinde, batıda 801 Sokak aksından başlayarak tarihi çarşı içerisinde 3401 Sokak doğrultusunda bir doğu-batı aksı ortaya çıkmaktadır. Bu eksen aynı doğrultu ile devam ettirildiğinde, doğuda "Demir Kapı" (Şekil 5'de 6) olarak bilinen alanda sonlanmaktadır ve Roma Dönemi kent planlama anlayışı içerisinde anıtsal doğu-batı doğrultulu ana yol aksı olan "Decumanus Maximus" olarak değerlendirilebilir. 2015 yılı Aralık ayı içerisinde Tarsus Müzesi uzmanlarınca yapılan sondaj çalışmalarında Tarsus Amerikan Koleji kuzeyinde 801 Sokak üzerinde tespit edilen⁴⁶ Roma Dönemine tarihlenen yol ve bulgular (Şekil 5'de 7) hazırlanan Roma dönemsel katman haritasını doğrular nitelikte sonuç vermiştir.

Bu sütunlu caddelerin keşfi aynı zamanda Tarsus kentinin Roma kent planlama ilkelerine sahip olduğunu gösterir. Roma kent planlamacılığında Sütunlu Caddelerin akslarının takip edilmesi antik kentin planlaması, kamusal ve sivil mekanların dağılımı hakkında veri sağlar. Ticareti gelişmiş, zenginleşmiş, sosyal düzeyi yükselmiş kentlerdeki bu caddelere taklar, anıtsal kapılar ve çoğu zaman yazıtlı kaideler üzerinde duran heykeller yerleştirildiği bilinir.⁴⁷ Tarsus'da doğu-batı doğrultusunda "Decumanus Maximus" olarak adlandırılan caddenin bugün Cleopatra kapısı açıklığından başlayarak ilerlemesi, Cadde üzerindeki bir anıtsal girişin varlığını kanıtlar. Sütunlu Cadde üzerinde bu tür anıtsal yapıların beklenmesi gerekmektedir. Bu Caddeler'in kamu yapılarına bağlandıkları ve böylece kentin planlanmasında önemli bir işleve sahip oldukları da bilinmektedir ve kent için ana yol işlevini de yerine getirmektedirler. Genellikle sütunların arkasında kaldırım olarak kullanılan üstü kapalı portikoları da içerirler. Arkeolojik kazılarda, Sütunlu Cadde'nin yanındaki alanda ortaya çıkarılan mekanlar ve

⁴⁵ Leblanc-Poccardi, 1999, s. 92.

⁴⁶ <https://www.cihan.com.tr/tr/tarsusta-2-antik-yol-bulundu-1975352.htm> (Erişim Tarihi: 24.06.2016) / <http://www.tarsushaber.com/haber-tarsusta-yeni-bir-antik-yol-bulundu/191414> (Erişim Tarihi: 24.06.2016).

⁴⁷ Aphrodisias'da tetrapylon (Erim 1986), Philadelphia'da anıtsal bir kapı ve caddenin varlığına ait kanıtlar (Meriç 1986, 262), Perge'de kentin iki ana caddesinin keşiştiği noktadaki tak (Abbasoğlu 1990, 214), Knidos'da iki ana caddenin keşiştiği yerdeki propylon (Özgan 1991, 59), Hierapolis'de başlangıç ve bitişlerdeki kapılar (Ferrero 1993, 316), Kilikia'daki Diokaesareia'da tören kapısı (Wannagat 2005, 124), Anazarbos'da anıtsal kapı (Kadioğlu 2013; Gough 1952, 110) Sütunlu Caddeler'deki anıtsal yapılara örneklerdir.

³⁶ Ball, 2001, s. 248; Anderson, 1997, s. 183.

³⁷ Anderson, 1997, s. 190.

³⁸ Coulton, 1976, s. 177.

³⁹ Segal 1997, 8.

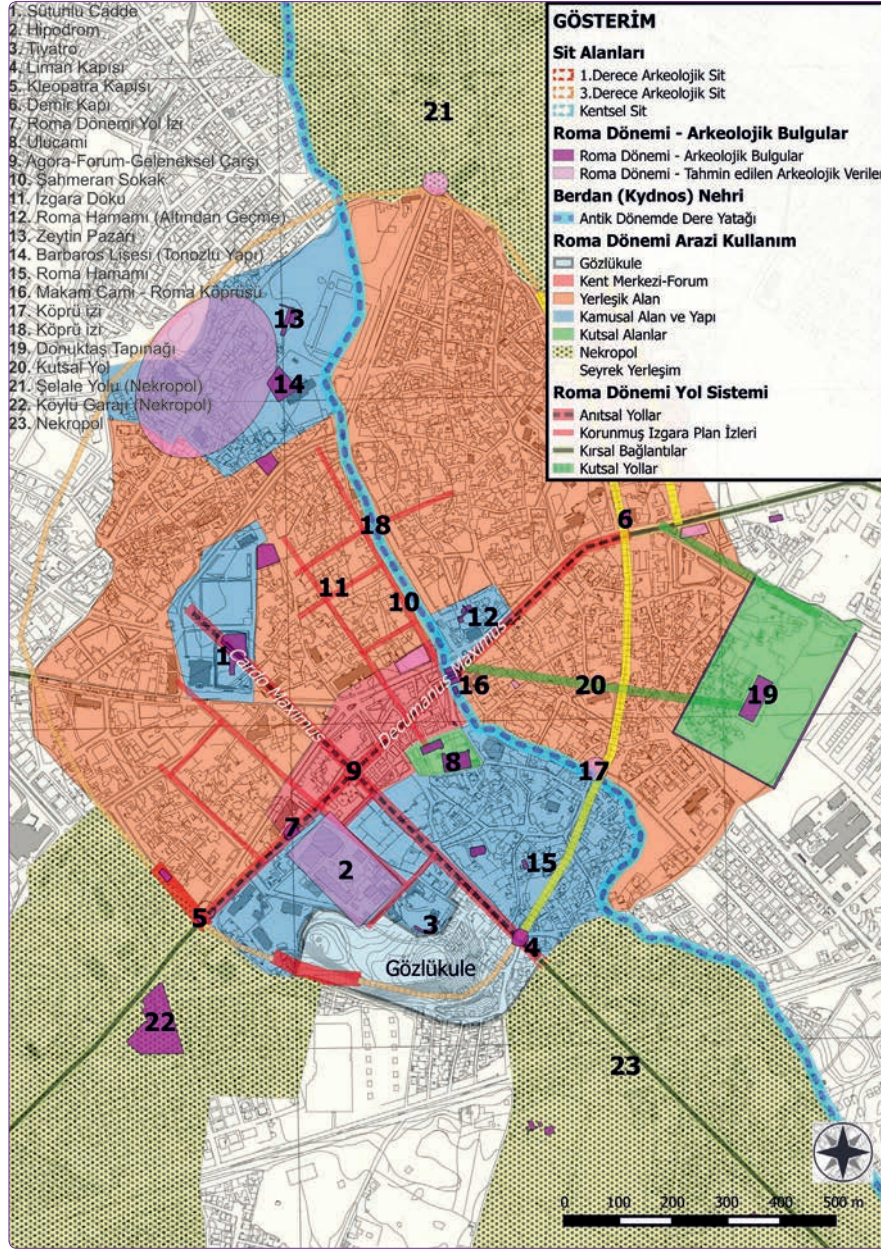
⁴⁰ Ball 2001, 264.

⁴¹ Zoroğlu 1996, 251.

⁴² Kum ve çakılın basınçla birleşmesinden oluşan kaya formu. Antik dönemde önemli bir yapı malzemesi olarak tercih edilmiştir.

⁴³ Sıralı sütunları kaidelerinin oturduğu basamak sırasının en üst seviyesi, düzlem.

⁴⁴ Zoroğlu, 1996, s. 251.

Şekil 5. Antik Roma Döneminde Tarsus ve günümüz kenti ile ilişkisi.

seramik yoğunluğu, dükkanların ve kolonadların varlığını kanıtlayacak veriler sağlamaktadır. Nitekim Antik yazarlardan Dion Chrysostomos'un beyanlarında Tarsus'daki kolonadların fazlalığına vurgu yapması kentteki bu mimarinin varlığını destekler.⁴⁸

Roma kentlerindeki önemli kamusal alanlardan biri ise forum'dur. Roma kentinde forum kentin merkezinde pazar yeri ve kamu binalarının bir arada bulunduğu alan olarak işlev görür.⁴⁹ Roma Forumu, Yunan Agorası gibi toplumsal yaşamın merkezini oluşturur. Bu bağlamda, Tarsus'daki Sütunlu Caddesi'nin mutlaka Forum ile bağlantısı olmalıdır. Proje kapsamında Forumu ait kanıt tespit edilememiş olsa

da, Ulucami (Şekil 5'de 8) çevresinde yapılan sondaj çalışmalarında çok sayıda anıtsal mimari parça bulunması⁵⁰ ve yukarıda bahsedilen kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu eksenlerin kesişim noktaları sebebiyle, Berdan (Kydnos) nehrinin antik yatağı batısında, Gözlükule höyüğünün kuzeyinde, Cleopatra Kapısının doğusunda ve mevcut kent merkezinin güneyinde kalan alanın kentin içerisinde Roma Döneminde önemli kamusal yapıların bulunduğu bir alan olduğu ve bir forumun bu alanda aranması gerektiği düşünülmelidir. Tarsus kenti özelinde bir değerlendirme yaptığımızda, anıtsal yol eksenlerinin kesiştiği yerde bulunan mevcut geleneksel çarşının, Agora-Forum-Geleneksel Çarşı

⁴⁸ Ramsay 2000, 21. ⁴⁹ Ball 2001, 294.

⁵⁰ Yıldız 2008, 31-46.

ve Tarihi Kent Merkezi niteliğinin işlevsel olarak yerinde korunduğu ve günlük kent yaşamına aktarıldığı düşünülmektedir (Şekil 5'de 9). Bu işlevsel süreklilik çok katmanlı kentlerin planlama sürecinde mutlaka korunması gereken en önemli zenginliklerinden bir tanesidir.

Kent içinde belirlenen iki önemli eksen dışında kalan bir diğer önemli aks ise, Makam Cami'sinden başlayarak kuzey yönünde Berdan (Kydnos) nehrinin antik yatağına paralel uzanan Şahmeran Sokak (Şekil 5'de 10) ve batısında kalan konut alanları içerisinde yer alan bozulmuş izgara doku - geleneksel konut dokusu (Şekil 5'de 11) örneğidir.

Bahsedilen plan şeması kapsamında belirli alanların kamusal amaçlarla inşa edildiği de proje kapsamında verilerin derlenmesiyle tespit edilmiştir. Romalıların bazılarının geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanan pek çok kentte varlık göstermeleri sebebiyle, genellikle önceden kurulmuş bu kentlere yeni mahalleler ve özellikle hamam gibi Roma tarzı yapılar ekledikleri bilinir.⁵¹ Kydnos nehrinin antik yatağı boyunca tespit edilen hamam yapıları bu kapsamda değerlendirilmelidirler ve kentin planlanması konusunda önemli veriler sağlamaktadır. Antik kentin içinden geçen Kydnos nehrinin kentin planlamasında çok önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Kamu yapılarının bazılarının özellikle de hamamların bu nehir boyunca yer aldıkları görülür. Hamamlar hijyenik açıdan olduğu kadar sosyal açıdan da Romalılar için önem taşımaktadır ve kent içinde birden fazla örneği ile karşılaşmak mümkündür. Kent merkezindeki Roma Hamamı'nın (Şekil 5'de 12) (halk arasında "Altından Geçme" olarak bilinen) yapılan kazılarda alt yapısına ve özel zemin döşemeleri ele geçirilmiş olması buradaki hamam yapısının varlığını kanıtlamaktadır.⁵² Son dönem çalışmalarında Zeytin Pazarı (Şekil 5'de 13) olarak adlandırılan alanda da benzer yapılanma tespit edilmiştir. Burada iyi korunmuş durumdaki tonozlu yapı, etrafındaki pişmiş toprak künklerden oluşan su dağıtım sisteminin varlığı, yandaki mekanlardan biri içerisinde bulunan küçük bir havuz, üzerinde yazıt ve figür bulunan mozaikli bir mekanın tespiti bir hamam yapısının da bu alanda olduğuna işaret eder.⁵³ Burasının Kydnos nehrinin yatağının kenarında yer alması ve hemen yanında Barbaros Lisesi (Şekil 5'de 14) olarak bilinen alanda bulunan kalıntılar da bu alandaki yapılanmanın yayıldığı alana işaret etmesinin yanı sıra kamusal bir alanın varlığına da vurgu

yapmaktadır.⁵⁴ Bilinen bir diğer hamam yapısı ise, 2001 yılı Ağustos ayı içerisinde müze uzmanlarınca kaçak kazı alanında yapılan sondajlar ile tespit edilmiştir (Şekil 5'de 15). Yine Kydnos Nehri'nin yatağının batısında kalan bu yapının tahmini yayılım alanı değerlendirilerek 16 parseli kapsayacak şekilde bir alan 1. derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir. Ancak bu alanın üzerinde yerleşik konut dokusunun bulunması nedeniyle kapsamlı arkeoloji kazılar yapılamamıştır.

Kydnos Nehri'nin Roma Döneminde kenti ikiye bölmesi nedeniyle kentte görülen önemli arkeolojik bulgulardan bir tanesi de köprülerdir. Kent merkezinde Makam Cami güneyinde yer alan anıtsal nitelikteki köprü (Şekil 5'de 16) kent merkezi çevresinde önemli bir odak oluşturmaktadır. Bilinen bu köprünün dışında, altyapı çalışmaları esnasındaki gözlemler (Şekil 5'de 17) veya kuzeyde Nehrin iki yakasındaki sokak dokularından (Şekil 5'de 18) başka köprülerinde olduğu tahmin edilebilmektedir.

Bununla birlikte antik yazarlar bize kentin sahip olduğu diğer yapılar hakkında da bilgi sağlarlar. Dion Chrysostomos kentin liman ve surlar gibi yapıları açısından diğer kentlerden geride olduğunu söyler.⁵⁵ Strabon ise Kydnos nehrinin kenarındaki Gençler Gymnasium'un varlığından bahseder ancak buna ait kanıt henüz tespit edilememiştir.⁵⁶

Çalışma kapsamında elde edilen verilerle Tarsus'un Roma Dönemi sınırları konusunda yukarıda önermeler yapılmış olmasına karşın, surların kentin sınırını kesin çizdiği düşünülmemelidir. Yerleşim kent surlarının dışında da sürmüş olmalıdır. Roma kentlerinin etrafında dış mahallelerin varlığı bilinir, sanayi etkinlikleri ya da büyük sanayi kuruluşları dış mahallelerde konumlanabilmektedir. Antik yazarlardan Procopius'un, Kydnos nehrinin taşkınlarında kentin güneyindeki dış mahallelerin sular altında kaldığını söylemesi bu durumu destekler.⁵⁷ Mezarlıklar da gerek dini sebepler gerekse başka nedenlerle şehir dışında yer almaktaydı. Değişmez bir kural olmasa da büyük kamu yapıları da sıklıkla kentin dışında bulunurdu. Büyük alan gerektiren stadyumlar, amfi-tiyatrolar ve circuslar kentin dışında konumlandırılmıştı. Yine de bu yapıların konumu kesin kurallarla belirlenmemiştir. Konumun uygunluğu ve arazinin doğal coğrafyası bu yapıların yerini etkilemekteydi.⁵⁸

Nitekim döneminin en büyük tapınaklarından biri olarak değerlendirilen Donuktaş Tapınağı (Şekil 5'de 19) böyle bir

⁵¹ Thorpe 2002, 27.

⁵² Dönemler içinde yoğun tahrip gören hamama ait 35x15 metre uzunluğunda duvarlar ve kubbe uzantısı bugün korunmuş durumdadır. 2004-2006 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Helenistik Dönemden Orta Çağa kadar çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir. Bu kapsamda hamamın alt yapısı ve zemin döşemesine ait tespitler de yapılmıştır. Hypocaust (yükseltilmiş zemin döşemesi altında yer alan ısıtma sistemi) ve opus sectile (kırık seramik parçaları ile oluşturulmuş) zemin döşemesi izleri bulunmuştur, bkz. Adıbelli 2007, 25-40; Adıbelli 2012, 192-194.

⁵³ Bu alanda Tarsus Müzesi'nin kurtarma kazıları devam etmektedir bkz. Tarsus Müzesi kazı raporları.

⁵⁴ Tarsus'un eski Ömerli Mahallesi'nde 1984 yılında yapılmak istenen lise inşaatı sırasında, 3. 30 metre derinlikte tespit edilen yapılar 1993 kazılmıştır. Kazılarda dikdörtgen planlı, tonozlu, 37 metre x 3.30 metre ölçülerinde, batı doğu doğrultulu, kapı açıklıkları, odaları, merdivenli girişleri olan bir yapı tespit edilmiştir. Odalarda mozaik ve duvar freskleri görülmüştür. Ayrıca tonozlu tavan bölümünde havalandırma

ve aydınlatma için menfez delikleri vardır. Burada kullanılan mimari malzeme, odada bulunan mozaik ve duvar freskleri binanın MS 2 - 3. yüzyılda önemli bir Roma yapısı olduğunu göstermektedir, bkz. Tarsus Müzesi kazı raporları.

⁵⁵ Ramsay 2000, 21.

⁵⁶ Strabon XIV.V.12.

⁵⁷ Procopius VI.XVIII, 37-43.

⁵⁸ Owens 2000, 154.

örnektir ve yukarıda çizilen sınırların dışında kalmaktadır. Roma kent planlamacılığında bir temenosa sahip çok büyük boyutlu tapınakların varlığı bilinir ve bunların genellikle kentin dışında yer aldıkları görülür.⁵⁹ Bununla birlikte göz önüne alınması gereken bir diğer nokta ise bu tapınakların kutsal bir yol ile kente bağlı olmalarıdır. Bazı durumlarda, kentte kullanılan ana yol hattı aynı zamanda kutsal yol olarak da kullanılmaktadır. Bu sebeple Tarsus'da doğu-batı doğrultusunda "Decumanus Maximus" olarak adlandırılan caddenin aynı zamanda Donuktaş Tapınağına doğru gitmesi bu uygulamayı akla getirmektedir.⁶⁰ Büyüklüğü nedeniyle kentin Roma Dönemindeki yerleşik alanının dışında inşa edildiği tahmin edilen Donuktaş Tapınağı ile Makam Cami kazılarında Berdan (Kydnos) nehrinin üzerinde tespit edilen antik köprü arasında ise kent dokusu üzerinde kısmen takip edilebilen bir kutsal yol (Şekil 5'de 20) olduğu düşünülebilir.

Kentteki kentsel mekanlardan bir tanesi de Nekropol alanlarıdır. Roma kentlerinde Nekropol alanları genellikle kentin giriş kapıları dışında ana ulaşım yolları çevresinde yer seçer ve anıtsal bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, bulunan Lahit Mezarlar ve kaya mezarları dikkate alındığında, kuzeyde Şelale yolu ve çevresinde (Şekil 5'de 21), batıda Köylü Garajı (Şekil 5'de 22) olarak bilinen alan ve çevresinde, güneyde ise Liman Kapısı'ndan çıkıldıktan sonra güney yönünde mezarlık alanlarının (Şekil 5'de 23) olduğu bilinmektedir. Demir Kapı'nın doğusunda kalan Adana Yolu ekseninde ise henüz bu yönde bir bulgu bulunmamaktadır.

Romalıların bazılarının geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanan pek çok kentte varlık göstermeleri sebebiyle, genellikle önceden kurulmuş bu kentlere yeni mahalleler ve özellikle hamam gibi Roma tarzı yapılar eklemeleriyle birlikte bu kentlerde uygulanan yeni fikirler ve teknikler, farklı yapı malzemeleri, anıtsallık, mimari kompozisyon ve simetri gibi Roma'ya özgü kavramların da dönüşümünü sağlamıştır.⁶¹ Bu etkinin sonucu, görsel niteliği yüksek ve anıtsal mimari öğelerin yer aldığı eyalet kentleri ortaya çıkmıştır. Tarsus'un Roma Dönemine ilişkin bir değerlendirme yaptığımızda, bilinen arkeolojik verilerin ve anıtsal yapıların yanı sıra toprak altında görünmeyen önemli arkeolojik katmanların varlığı, potansiyeli tahmin edilebilmektedir. Bu bağlamda, Roma Dönemine ilişkin hazırlanan dönemsel katman haritası, mevcut bilinen verilerin korunmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesine ön aya olabileceği kadar, bilinmeyen-görünmeyen toprak altı arkeolojik katmanların da planlama sürecine dahil edilebilmesine olanak sağlayacaktır.

⁵⁹ En bilinen örneklerden biri Baalbek'deki Jupiter tapınağıdır, bkz. Ball 2001, 322.

⁶⁰ Palmyra'daki Bel Tapınağı'ndan ana nekropolise giden Sütunlu Cadde via sacra olarak tanımlanır, bkz. Browning 1979, 81-86. Benzer şekilde Byblos'daki Sütunlu Cadde, Baalat Gabal Tapınağı'na bir kutsal yol bağlantısı sağlar, bkz. Jidejian 1968, 42. Petra ve Bosra'da da kutsal bir yol kentlerin ana girişinden tapınak alanına uzanır, Ball 2001, 256.

⁶¹ Thorpe 2002, 27.

Sonuç Yerine; Çok Katmanlı Kentlerin Planlamasına Yönelik Tartışma

Tarsus'un tarihsel gelişimini incelediğimizde, kentin ilk yerleşim dönemlerinden itibaren sürekli yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Yerleşik alan sınırları, arkeolojik bulgu ve belgeler ve tarihi kaynaklar dikkate alınarak hazırlanan dönemsel katman haritaları⁶² incelendiğinde ise, kentin Gözlükule kuzeyinde ve Berdan Nehri'nin eski dere yatağı çevresinde kalan bir alanın sürekli olarak yerleşim gördüğü ve kentsel bir odak oluşturduğu anlaşılmaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi planlama çalışmalarında kullanılan altlıklar ve 1950'li yıllara ait hava fotoğrafları bu kentsel yerleşik alanın çok uzun bir dönem boyunca önemli bir sınır oluşturduğunu göstermektedir. Yazı kapsamında özellikle üzerinde durulan ve en kapsamlı veriye sahip olunan Roma Dönemi Dönemsel Katman Haritası'nı incelediğimizde de 1950'li yıllardaki yerleşik alanın Roma Dönemi kentsel yerleşik alan sınırlarını koruduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yakın dönemde 3.Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen tarihi kent merkezi ve yakın çevresindeki yaklaşık 200ha büyüklüğündeki alan, arkeolojik katmanlaşmanın en yoğun olduğu, bu nedenle çok katmanlı tarihi kent merkezi niteliğindeki odağı oluşturmaktadır.

Güncel yasal ve yönetsel çerçevede bir değerlendirme yaptığımızda, çok katmanlı tarihi kent merkezi niteliğindeki alan içerisinde farklı tarihlerde oluşturulmuş parçacıl 1.Derece Arkeolojik Sit Alanları ve bu alanların tamamını içine alan 3.Derece Arkeolojik Sit Alanı bulunmaktadır. İlgili mevzuat hükümlerine göre 1. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında yapılacak işler ve geliştirilebilecek stratejiler temel olarak çevre düzenleme projelerinin kapsamına girmektedir. Ancak, üzerinde günlük yaşamın yoğun bir biçimde devam ettiği tarihi kent merkezi ve geleneksel konut dokusuyla birlikte yakın çevresini kapsayacak bir şekilde geniş bir alanın 3.Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmesi, gerçek anlamda bir planlama problemi ortaya çıkarmaktadır. En temel problem ise, bilinen arkeolojik izler ve bulguların dışında kalan ve görünmeyen toprak altı kentsel arkeolojik potansiyelin nasıl korunacağı ve planlamaya nasıl girdi sağlayacağıdır.

Varolan arkeolojik araştırma, kazı ve sondaj verilerinin yanı sıra, 2013 yılı sonrasında alanın 3.derece arkeolojik sit alanı ilan edilmesiyle daha sık yapılan sondaj ve kurtarma kazıları günümüz yaşantısının yaklaşık 4 metre altında önemli bir arkeolojik potansiyelin bulunduğunu göstermektedir. Bazı alanlarda üzerinde modern yapılaşmanın bulunması, derin temelli yapıların inşa edilmiş olması ve altyapı müdahaleleri ile arkeolojik katmanların tahrip edildiği düşünülmektedir. Ancak, üzerinde yapılaşma bulun-

⁶² Araştırma projesi kapsamında, yazıda üzerinde durulan Roma Dönemi dönemsel katman haritası dışında Neolitik-Tunç, Arkaik-Klasik-Helenistik, Orta Çağ (Bizans, İslami Dönem, Anadolu Selçuklu ve Beylikler), Osmanlı ve Erken Cumhuriyet (1923-1955) Dönemleri olmak üzere 5 adet dönemsel katman haritası daha üretilmiştir.

mayan açık alanlar, park alanları, bahçeler, yollar ve/veya üzerinde derin temelli olmayan geleneksel konutların bulunduğu alanlar arkeolojik katmanların büyük oranda korunduğu alanları işaret etmektedir. Bu durum, özellikle çevresindeki tüm parsellerin yapılaşmış olmasına rağmen 2014 yılı sonlarında yapılan sondaj kazılarıyla Roma Döneminde kentin doğu-batı doğrultulu ana eksenini (Decumanus Maximus) işaret eden yol bulgusunu içeren Caminur Mahallesi, 269 ada 58 parsel örneğinde görülmektedir. Bu nedenle, 3.derece arkeolojik sit alanlarında ilgili mevzuat hükümlerine göre tanımlanan Müze kontrollü sondaj kazılarının sonuçlarını esas alan bir planlama sürecinden daha çok, olası arkeolojik potansiyeli daha kapsamlı değerlendiren ve arkeolojik değerleri kentsel yaşamın bir parçası olarak gören bir planlama anlayışının geliştirilebilmesi için arkeolojik potansiyelin mekansal olarak değerlendirilebilmesi gerekmektedir. Yazı kapsamında sunulan dönemsel katman haritaları da arkeolojik potansiyelin bilinmezliğini azaltan ve olası arkeolojik bulguları işaret eden bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Dönemsel katman haritasında yer alan temel arazi kullanımları, önemli yol eksenleri ve kentsel odaklar birlikte değerlendirildiğinde, bazı alt bölgelerde kentsel arkeolojik potansiyelin yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle, altyapı ve benzeri kamu yatırımlarının yanı sıra, mülk sahipleri ve/veya özel yatırımcılar tarafından yapılacak gelişme taleplerinin daha kontrollü bir şekilde değerlendirilebilmesi mümkün olacaktır. Daha açık bir ifadeyle, kentsel arkeolojik potansiyele ilişkin daha fazla mekânsal veriye sahip oldukça, arkeolojik değerlerin bilinmezliği azalacak dolayısıyla gelişme sürecinde beklenmeyen bulguların yerine, varlığı bilinen-tahmin edilen arkeolojik değerlere ilişkin planlama ve koruma stratejileri geliştirilebilecektir. Bu durumda, arkeolojik değerlerin kentsel gelişme karşısında bir engel olarak görülmesi yerine, gelişmenin bir parçası olması, uluslararası ilkelere göre yerinde korunması (in-situ) mümkün olacaktır.

Sonuç olarak, Tarsus gibi çok katmanlı kentlerin planlanması sürecinde yapılması gereken bilinen ve toprak üstündeki arkeolojik verilerin yanı sıra, toprak altında var olan potansiyelinde unutulmamasıdır. Bu durum, toprak üstündeki mevcut modern yaşantının da unutulması anlamına gelmemektedir. Ancak, kentlerin çok katmanlı yapısına dair daha fazla plan stratejisinin geliştirilmesi, arkeolojik bulguların yanı sıra sokak dokusunda ve/veya açık kamusal alanlarda arkeolojik izlerin-anıların izlenebilmesi, kentlinin ayaklarının altında var olan potansiyeli daha iyi algılayabilmesini ve kenti sahiplenebilmesini sağlayacaktır. Çok katmanlı tarihi kent merkezlerindeki arkeolojik değerlerin planlama sürecine ve kent yaşamına dahil edilmesi planlar için olduğu kadar diğer aktörler, uzmanlar ve tabii ki mülk sahipleri içinde sorunlu bir alandır. Ancak, arkeolojik

bulguların var olan diğer veriler ve izlerle birlikte değerlendirilmesi yaya eksenleri, açık alanlar, arkeolojik sergi alanları ve geleneksel kullanımlar ile kentin kimliğini güçlendirecek olanaklar sağlayabilecektir.

Kaynaklar

- Abbasoğlu, H., (1990) "Perge Kazısı 1988 Yılı Ön Raporu", Kazı Sonuçları Toplantısı XI.2, s. 211-222.
- Adıbelli, H. (2013) "Tarsus'ta Arkeolojik Mirası Koru(ya)mamanın Yarattığı Sonuçlar ve 2001 Yılı Kanalizasyon Kazılarının Sürpriz Bulguları", (ed. M. Tekocak), K. Levent Zoroğlu'na Armağan, Antalya, s.29-40
- Adıbelli, I.A., (2007) "Tarsus Roma Hamamı Kazısı", Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 15, s. 25-40.
- Adıbelli, I.A., (2012) "Tarsus Roma Hamamı 2011 Yılı Çalışmaları", II. Tarsus Kent Sempozyumu, Ed.: Özdemir, Y., Cerrahoğlu, A., s.192-196.
- Anderson, J.C., (1997), Architecture and Society, London.
- Aykaç, P. (2008) "Determination of Presentation Principles for Multi-Layered Historical Towns Based on Cultural Significance Case Study: Tarsus", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Ball, W. (2001) Rome in the East The Transformation of an Empire, New York.
- Belge, B. (2004) "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama", Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Sayı-4, 48-56.
- Belge, B. (2012) "Handling Sub-Soil Urban Archaeological Resources in Urban Planning, Issues in İzmir Historic City Centre", METU Journal of the Faculty of Architecture, METU JFA 2012/2 (29:2), s.331-350.
- Bilgin, G. (1996) "Urban Archaeology: As the Bases for the Studies on the Future of the Town Case Study: Bergama", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Bilgin (Altnöz), A. G. (2002) "Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns As a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama", Basılmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Bing. D. (1998) "Datames and Mazaeus: The Iconography of Revolt and Restoration in Cilicia", Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 47.1, s. 41-76.
- Browning, I. (1979) Palmyra, London.
- Cohen, G.M (1995) The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor, USA.
- Coulton, J.J. (1976) The Architectural Development of the Greek Stoa, Oxford.
- Erim, K. (1986) "Aphrodisias 1985", Kazı Sonuçları Toplantısı VIII.1, s.349-379.
- Ferrero, D.B. (1993) "1991 Yılı Hierapolis Arkeoloji Kurulunun Çalışma Raporu", Kazı Sonuçları Toplantısı XIV.2, s. 315-324.
- Garmy, P. (1999), "France". Report on the Situation of Urban Archaeology in Europe, Council of Europe Publishing, Strasbourg; 91-102.
- Goldman, H. (1935) "Preliminary Expedition to Cilicia, 1934, and Excavations at Gozlu Kule, Tarsus, 1935", American Journal of Archaeology 39.4, s. 526-549.)
- Goldman, H., (1936) "Excavations at GozluKule, Tarsus, 1936",

- American Journal of Archaeology 41.2., s 262-286.
- Gough, M. (1952) "Anazarbus", *AnatSt* 2, s.85-150.
- Held W., Kaplan D., Burwitz H. (2015) "Tarsus Donuk Taş Tapınağı: 2012-2013 Yılları Yüzey Araştırması ve Sonuçları", *Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları* (Ed: Aydınoğlu), Mersin, s.149-165.
- Jidejian, N. (1968), *Byblos through the Ages*, Beirut.
- Jones, A.H.M. (1983) *The Cities of Eastern Roman Provinces*
- Kadioğlu, M. (2013) "Anazarbos Zafer Takı: Restitüsyon ve Tarihleme Önerisi", *Orhan Bingöl'e 68. Yaş Armağanı*, Ed:Kökdemir, G., Ankara, s.237-260.
- Leblanc, J., Pocard, G. (1999) "Etude de la permanence des tracés urbains étrusques antiques à Antioche-sur-l'Oronte, Syria", *Tome 76*, s.91-126.
- Meriç, R. (1986) "1985 Yılı Alaşehir Kazı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII.2*, s.259-271.
- Morey, C.R., (1936) "The Excavation of Antioch-on-the-Orontes", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 76(5):s. 637-651.
- Owens, E.J. (2000) *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, Çev: Cânâ Bilsel, İstanbul.
- Özgan, R. (1991) "1989 Knidos Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı XII.2*, s.57-67.
- Özyar, A., Ünlü, E. (2015) "Çukurova'nın Batısında Bir Merkez: Tarsus Gözlükule", *Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları*, Ed:Aydınoğlu, Ü., Mersin, s.40-57.
- Ramsay, W.M. (2000) *Tarsus. Aziz Pavlus'un Kenti*, (çev. L. Zoroğlu), Ankara, 2000.
- Sarfati, H., Mell, P. (1999), "Archaeology and The Town", Report on the Situation of Urban Archaeology in Europe, Council of Europe Publishing, 13- 29.
- Segal, A. (1997) *From Function to Monument: Urban Landscapes of Roman Palestine, Syria and Provincia Arabia*, Oxford.
- Thorpe, M. (2002) *Roma Mimarlığı*, Çev: Akbulut, R., İstanbul.
- Tuna, N. "Turkey". Report on the Situation of Urban Archaeology in Europe, Council of Europe Publishing, Strasbourg; 217-228
- Uçar, M. (2007), "Assessment of User-Ascribed Values for Cultural Properties Relation with Planning Process, Case Study: Tarsus", *Basılmamış Doktora Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Uggeri, G., (1998) "The Town Planning of Antioch on the Orontes", *Journal of Ancient Topography*, n.VIII.
- Wannagat, D. (2005) "Bericht Über die Erste Forschungskampagne in Diokaisareia/Uzuncaburç", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XX.1*, s.197-206.
- Williams, T. (2015) *Archaeology: Reading the City through Time*. Ed: F. Bandarin & R. van Oers, *Reconnecting the City, The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*. Wiley-Blackwell; 19-44
- Yildiz, A. (2008) "Tarsus Makam-i Danyal Camii Kurtarma Kazisi", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 16*, s.31-46.
- Zoroğlu, L. (1996) "Tarsus Cumhuriyet Alanı 1994 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XVII.2*, s.245-262.